

**Piotr Długosz
Dominika Izdebska-Długosz**

**Uchodźczynie
wojenne z Ukrainy
DWA LATA OD INWAZJI**

Lublin 2024

Recenzenci:

prof. dr hab. Ilja Kononov, Carleton University w Ottawie (Kanada)

prof. dr hab. Zbigniew Kurcz, Uniwersytet Wrocławski

Przygotowanie wydawnicze:

Studio DTP Academicon | dtp.academicon.pl | dtp@academicon.pl

Redakcja i korekta: Sylwia Pańków

Łamanie: Patrycja Waleszczak

Publikacja została sfinansowana przez Uniwersytet Komisji Edukacji
Narodowej w Krakowie.

© Copyright by Wydawnictwo Academicon, Lublin 2024

ISBN 978-83-67833-10-3

DOI: 10.52097/acapress.9788367833110

Wydawca: Wydawnictwo Academicon

ul. H. Modrzejewskiej 13, 20-810 Lublin

tel.: 603 072 530

e-mail: wydawnictwo@academicon.pl

[www: omp.academicon.pl](http://www.omp.academicon.pl)

Drukarnia: Elpil

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP	9
II. UWAGI TEORETYCZNE	15
III. METODOLOGIA BADAŃ	19
IV. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ	23
4.1. Miejsce zamieszkania przed wybuchem wojny	23
4.2. Wiek	25
4.3. Wykształcenie	26
4.4. Sytuacja materialna przed wojną	27
V. SYTUACJA RODZINNA	31
5.1. Stan cywilny	31
5.2. Struktura rodzinna	32
5.3. Liczba dzieci	34
5.4. Wiek dzieci	34
VI. EDUKACJA DZIECI	37
VII. ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA POLSKIEGO	41
7.1. Deklarowany poziom znajomości języka polskiego	42
7.2. Forma nauki języka polskiego	47
7.3. Czas trwania nauki języka polskiego	48
7.4. Motywy niepodjęcia nauki języka polskiego	50
7.5. Czynniki wspomagające i utrudniające naukę języka ...	52

VIII. WARUNKI ŻYCIOWE W POLSCE	57
8.1. Doświadczenie migracyjne	57
8.2. Miejsce zamieszkania	58
8.3. Okres przebywania w Polsce	59
8.4. Wielkość miejsca zamieszkania w Polsce	60
8.5. Miejscowość	61
8.6. Miejsce zakwaterowania	62
IX. JAKOŚĆ ŻYCIA W AKTUALNYM MIEJSCU ZAMIESZKANIA	65
9.1. Zaufanie społeczne	65
9.2. Zadowolenie z warunków życiowych w miejscu zamieszkania	68
9.3. Postrzeganie wzajemnych relacji	72
9.4. Zmiana stosunku Polaków wobec uchodźców	76
9.5. Problemy z adaptacją dzieci uchodźczyń	78
X. RUCHLIWOŚĆ PRZESTRZENNA	81
10.1. Zmiany miejsca zamieszkania po przyjeździe do Polski	81
10.2. Wyjazdy do Ukrainy w trakcie przybywania w Polsce	82
XI. PRACA	85
11.1. Miejsce pracy	87
11.2. Praca zgodna z kwalifikacjami	88
11.3. Poszukiwanie pracy	90
11.4. Bariery uniemożliwiające podjęcie pracy	91
11.5. Typologia barier	93
XII. PRAKTYKI SPOŁECZNE W MIEJSCU ZAMIESZKANIA ...	95
XIII. PROBLEMY ŻYCIA CODZIENNEGO W MIEJSCU ZAMIESZKANIA	99

XIV. ZDROWIE PSYCHICZNE	103
14.1. Lęk	104
14.2. Depresja	107
14.3. Stres	110
14.4. Radzenie sobie ze stresem	114
14.5. Recepta na poprawę samopoczucia	118
14.6. Korzystanie z pomocy psychologicznej	121
XV. PLANY NA PRZYSZŁOŚĆ	123
15.1. Czynniki przyciągające do powrotu do Ukrainy	126
15.2. Czynniki odpychające od powrotu do Ukrainy	130
XVI. INDEKS INTEGRACJI	135
XVII. ZAKOŃCZENIE	139
XVIII. PODSUMOWANIE	145
РЕЗЮМЕ	151
SUMMARY	157
XIX. BIBLIOGRAFIA	163
XX. SPIS TABEL I WYKRESÓW	169

I. WSTĘP

Panta rhei – słowa greckiego filozofa Heraklita z Efezu wyrażają zmienność w świecie: wszystko płynie, ulega przemianom i jedyne, czego w życiu możemy być pewni, to właśnie zmiany. Trudno nie zgodzić się z powyższą tezą w odniesieniu do rzeczywistości społecznej. Dobry przykład zmienności w życiu stanowią uchodźcy wojenni z Ukrainy. Od momentu wybuchu wojny w Ukrainie, tj. od 24.02.2022 r., obserwujemy bezprecedensową fluktuację ukraińskich obywateli uciekających przed zagrożeniem życia, cierpieniem, brakiem schronienia. Dane Straży Granicznej pokazują, że od 24.02.2022 r. do 12.01.2023 r. z Ukrainy do Polski przybyło 18,461 mln osób, zaś w tym samym czasie wróciło z Polski do Ukrainy 16,635 mln (Straż Graniczna 2023). Fala migrantów wojennych płynie od strony Ukrainy, ale także wraca z powrotem do swojego kraju. Polska dla jednych z nich jest krajem tranzytowym, dla części uchodźców staje się tymczasowym miejscem zamieszkania na czas wojny, a dla jeszcze innych może być miejscem, w którym zamierzają pozostać na dłużej.

Według danych PESEL z końca grudnia 2023 r. zarejestrowanych było prawie 954,874 tys. obywateli Ukrainy z tzw. statusem UKR, czyli migrantów przymusowych objętych ochroną czasową w Polsce (*Uchodźcy z Ukrainy zarejestrowani... 2023*). Najczęściej migranci wojenni osiedlili się w województwie mazowieckim, dolnośląskim, śląskim, wielkopolskim, małopolskim. Głównie na miejsce zamieszkania wybierają oni duże miasta, które są stolicami wymienionych województw. Z badań realizowanych przez ukraińskich naukowców wynika, iż najwięcej uchodźców

wojennych jest obecnie w Niemczech – 1,1 mln, w Polsce 990 tys., a w Czechach 340 tys. (*Біженці з України... 2023*, s. 12). Polska poza Niemcami i Rosją (1 212,585 tys.) należy do jednych z bardziej popularnych miejsc, gdzie uchodźcy wojenni znaleźli schronienie (*Ukraine Situation... 2024*). O przyczynach częstego wyboru Polski przez uchodźców wojennych pisaliśmy w naszym pierwszym raporcie (Długosz i in. 2022). Dobra sieć połączeń drogowych i kolejowych z Ukrainy do Polski, funkcjonujące w Polsce sieci społeczne (ponad 1 mln emigrantów zarobkowych z Ukrainy był przed wojną w Polsce), podobieństwo kulturowe i językowe, w końcu bliskość przestrzenna sprawiły, że nasz kraj jawił się jako dobre miejsce do schronienia i tymczasowego zamieszkania. Na początkowym etapie, co potwierdzają sami uchodźcy, duże znaczenie miała spontaniczna pomoc. Przesiedleńcy twierdzili, że adaptację ułatwiała im aktywna pomoc społeczności przyjmującej, która zapewniła wsparcie zarówno emocjonalne, jak i materialne (*Рік повномасштабної... 2023*). Teza ta znajduje potwierdzenie w badaniach socjologicznych. Polacy najczęściej pomagali poprzez przekazywanie artykułów żywnościowych (59%), pomoc rzeczową (44%), pomoc finansową (33%), pracę w punkcie udzielania pomocy w charakterze wolontariusza (23%) (Długosz 2022).

Stosunek społeczeństwa przyjmującego do uchodźców jest ważny, gdyż pojęcie „integracji” zakłada dwustronność relacji między migrantami a państwem i społeczeństwem przyjmującym. Obie strony muszą niejako wychodzić sobie naprzeciw – członkowie społeczeństwa „gospodarzy” wchodząc w kontakty i relacje z imigrantami, a państwo umożliwiając im dostęp do określonych dóbr, usług, przywilejów i pozycji (Grzymała-Kazłowska, Łodziński 2008, s. 248).

W Polsce widzieliśmy wielki zryw społeczny na rzecz pomocy uchodźcom z Ukrainy. Jednakże po początkowym okresie młodowym pomocy społeczny entuzjazm i wsparcie dla uchodźców uległy erozji. Wiemy, że także obecnie zmienia się wśród Polaków nastawienie do uchodźców wojennych z Ukrainy. Za ich przyjmowaniem w marcu 2022 r. było 97% respondentów, a w październiku 2023 r. poziom akceptacji spadł wśród Polaków do

57% (Scovil 2023). Podobne trendy zaobserwowano w kolejnych badaniach, w których to w styczniu 2023 r. 17% respondentów deklarowało negatywny stosunek do Ukraińców, a w maju 2023 r. wzrósł on do 26% (Staniszewski 2023). O prawdopodobnych mechanizmach odpowiedzialnych za pogarszanie się stosunku do ukraińskich uchodźców wojennych w Polsce pisaliśmy w innym miejscu (Długosz, Izdebska-Długosz 2023).

Zgodnie z maksymą Heraklita możemy przypuszczać, iż dzisiaj uchodźcy z Ukrainy w Polsce znajdują się w innym miejscu, niż było to zaraz po rozpoczęciu wojny w Ukrainie. Wtedy, po 3 miesiącach ich przebywania w naszym państwie, staraliśmy się znaleźć odpowiedź na temat motywów ich przyjazdu do Polski, warunków życiowych, strategii adaptacyjnych, kondycji psychospołecznej (Długosz i in. 2022).

Obecnie – prawie 2 lata po wybuchu wojny Rosji z Ukrainą zakładamy, iż zgodnie z przyjętym paradygmatem zmiany uległa jej również sytuacja uchodźców wojennych w Polsce. Ogólnie z perspektywy makro możemy mieć do czynienia ze zmianą w systemie, która w konsekwencji może doprowadzić do zmian całego systemu społecznego (Sztompka 2005). Mamy tutaj na myśli potencjalne zmiany, jakie obecność uchodźców może wywołać w Polsce (napływ kapitału ludzkiego, powstanie społeczeństwa wielokulturowego), jak też ich implikacje dla Ukrainy (drenaż mózgow, spadek potencjału demograficznego). Ukraińscy analitycy piszą, iż wojna stała się społeczną traumą. Wojna wpływa na stan emocjonalny, życie codzienne, opinię publiczną, stosunki międzyludzkie, sytuację społeczno-ekonomiczną, zatrudnienie, działalność publiczną. Skala tych zmian jest bezprecedensowa zarówno dla Ukrainy, jak i dla Europy w perspektywie dziesięcioleci (*Рік повномасштабної...* 2023). Oczywiście nie mniejsza skala transfiguracji zachodzi w polskim społeczeństwie, które także ewoluuje pod wpływem przybyłych uchodźców.

Szukając teoretycznych ram dla opisu i analizy sytuacji ukraińskich uchodźców (a raczej uchodźczyń) przybyłych do Polski po wybuchu wojny, postanowiliśmy sięgnąć do kategorii „integracji”. Jak zauważa Aleksandra Grzymała-Kazłowska (2008, s. 29–30), w jednym z podejść do integracji występuje aspekt

deskryptywno-badawczy, w którym terminu tego używa się w studiach migracyjnych na opisanie powiązania oraz funkcjonowania odmiennych kulturowo i etnicznie jednostek oraz grup społecznych wśród społeczeństwa przyjmującego. W tym ujęciu integrację przedstawia się jako problem badawczy, a przedmiotem analizy są mechanizmy włączania i stopień powiązania imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym oraz bariery i czynniki ułatwiające ten proces.

W związku z powyższym optykę poznawczą w niniejszych badaniach skierowaliśmy na integrowanie się uchodźczyń. Głównym problemem badawczym jest pytanie o przebieg procesu integracji ukraińskich uchodźczyń wojennych w polskim społeczeństwie. Poza opisem i analizą ich położenia chcemy ująć także te czynniki, które – mówiąc najprościej – ułatwiają uchodźczynom integrację, oraz te, które przeszkadzają w tym procesie, utrudniając go.

Sięgając do paradygmatu darwinizmu społecznego Herberta Spencera, można zaryzykować hipotezę, iż, po pierwsze, Ukrainę opuściły osoby z wyższym poziomem kapitałów. Po drugie, tylko najsilniejsi i najlepiej przystosowani uchodźcy pozostali w naszym kraju 19 miesięcy od wybuchu wojny. Pozostali u nas ci, którzy posiadali odpowiednie zasoby psychiczne, materialne, kulturowe ułatwiające adaptację w naszym lub innych państwach. Według uchodźców zewnętrznych przystosowanie się do warunków bytowych za granicą było znacznie trudniejsze niż zmiana miejsca zamieszkania w samej Ukrainie. Brak znajomości języka, kultury, prawa, poszukiwanie mieszkania i pracy były trudne. Dochodzi do tego poczucie wstydu i winy z powodu opuszczenia Ukrainy, a także obawa, że po powrocie do Ukrainy uchodźcy mogą spotkać się z niezrozumieniem i negatywną oceną ze strony otoczenia (*Рік повномасштабної...* 2023).

Patrząc na sprawność przeprowadzki i adaptację do nowych warunków wśród uchodźców w Polsce, można wysunąć kolejną hipotezę: wojna była katalizatorem przyspieszającym podjęcie decyzji o emigracji. Innymi słowy, ci wyjechali za granicę, którzy być może i tak wyjechaliby w warunkach pokoju. Potwierdzenie powyższej konstatacji znajdujemy w badaniach Factum Group. Według ukraińskich analityków spośród uchodźców wojen-

nych (będących za granicą) rzadziej wrócą ci, którzy planowali wyemigrować jeszcze przed wojną, a także ci, którzy wyjechali w lutym–marcu 2022 r. To samo dotyczy osób posiadających status uchodźcy oraz tych osób, które nie odwiedziły Ukrainy od lutego 2022 r. Jeśli ktoś ma wyższy standard życia za granicą, też nie planuje powrotu (Сологуб 2024).

Głównym celem niniejszych badań, ponad półtora roku od wybuchu wojny, jest analiza integracji uchodźców wojennych w Polsce. Zakładamy, iż na obecnym etapie w naszym państwie pozostali ci, którzy lepiej potrafili się odnaleźć na emigracji w sąsiednim kraju. Być może jesteśmy świadkami procesu, kiedy uchodźcy zmieniają swój status i przeobrażają się w imigrantów.

Na początku publikacji czytelnik znajdzie kontekst teoretyczny, w którym pojawia się koncept „integracji” i jego kontekst. Następnie opisaliśmy sposób realizacji niniejszych badań wśród ukraińskich kobiet. W części empirycznej prezentujemy opis cech demograficzno-społecznych uchodźczyń. Opisujemy ich warunki życiowe w Polsce, jakość życia, pracę, edukację, kondycję psychiczną, plany życiowe. Na końcu prezentujemy indeks integracji i jego główne determinanty.

*

Niniejsza publikacja powstała dzięki wsparciu wielu osób. Podziękować chcemy serdecznie ukraińskim uchodźczyniom wojennym za poświęcenie swojego czasu, zaufanie i wypełnienie ankiet. Dziękujemy też wszystkim osobom, które wspierały nasze badania wśród uchodźczyń wojennych. Dziękujemy recenzentom za skierowanie uwag i sugestii mających na celu udoskonalanie tekstu. Chcemy też gorąco podziękować władzom Rektorskim Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej, a szczególnie prorektorowi ds. nauki dr. hab. Michałowi Rogożowi, prof. UKEN za wsparcie finansowe projektu badań nad ukraińskimi uchodźczyniami i sfinansowanie niniejszej publikacji.